

kat 1500'e doğru yerlerini, şeriatın yükümlülüklerinden birini yerine getirmek üzere Sünni İslamın gaza anlayışına bıraktılar. İlk gazi geleneği, Sultanları, Ebu Müslim ve diğer popüler destan kahramanlarına benzetmiştir: 1500'lere doğru kronik yazarları hanedanı Peygamber ve Dört Halife'den beri en büyük *gaziler* olarak yüceltiyordu. Sünnilik hanedan ideolojisinin kaynağı olarak Şiiliğin yerini almıştı. 1500'den sonra Safevilerin yükselişi, Osmanlıların Sünniliklerini vurgulama eğilimini daha da güçlendirdi. Safevi kâfirlğine karşı "Hak dini" savunma ihtiyacı, ve 1517'den sonra Mekke ve Medine'nin muhafızı olmaları, Osmanlı Sultanlarını 16. yüzyılda iddialarını büyötmeye yöneltti. Sultanlar, ve onların propagandacıları, kendilerini yalnızca İslamın yayıcıları olarak değil, Tanrı'nın arzusunu duyurma aracı olan Sünniliğin tek meşru savunucuları olarak takdim etmeye başladılar. Halife ünvanının da alınmasıyla, muhtemelen 1550 civarında, bütün İslam dünyasının liderliği iddiasında bulundular.

İlk Dönem Osmanlı Tarihinde Düstur ve Düzmece*

Colin Imber

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu ile ilgili rivayetlerin çoğu, esasen, Oruç'un *Tevârih*'i, çeşitli düzeltilmiş nüshalar halindeki *Anonim kronikler* ve Âşıkpaşazâde'nin *Tevârih*'i gibi, 15. yüzyıl sonu veya 16. yüzyıl başında kaleme alınmış bir grup Türkçe metne dayanmaktadır. Söz konusu metinler 1422'ye kadar gelen olaylar hakkında, artık o zaman mevcut olmayan, fakat 1422'den kısa bir süre sonra düzenlenmiş farklı bir kronik olması muhtemel ortak bir kaynağı paylaştıkları için ayrı bir grup oluştururlar. Bu metinlerdeki malzeme, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşu, Osman'ın dönemi hakkında daha sonraki bütün hikâyelerin kaynağını oluşturmuş ve etkilerini 20. yüzyılda sürdürmüştür. Modern araştırmacılar bunların rivayet-

* Orijinali: "Canon and Apocrypha in Early Ottoman History", C. Heywood ve C. Imber (haz.), *Studies in Ottoman History in Honour of Professor V. L. Ménage*, İstanbul: The Isis Press, 1994, 117-137. Çeviri: Fatma Acun.

lerinin ayrıntılarının çoğunu red, fakat genelde ana hatlarını kabul etmişlerdir. Özellikle, Osman ve maiyetinin gazi veya göçebe olduğu veya göçebelikten gaziliğe nasıl geçtiklerini açıklama konusunda halen de devam eden tartışmalar bu metinlerdeki temalara dayanmaktadır. Bu anlamda, bu grup kronikler tarihinin "düstur"unu (canon) oluşturur.

Diğer yandan, tarihçilerin hiç bir zaman tarihi kaynak olarak kullanmadıkları ve Osmanlıların kuruluşunu belirlemede değersiz gördükleri, Türkçe'den başka dillerde yazılmış, ilk dönem Osmanlı tarihinin farklı hikâyeleri mevcuttur. Bunlar, bir kaç nüshası bulunan ve en sonuncusu 1538 İtalyanca versiyonu olan Spandugnano'nun *Osmanlı İmparatorlarının Kökenleri Üzerine*'si; 1514 tarihli İtalyanca *Historia Turchesca*; Çekçe ve Lehçe metinleri mevcut olan, Sırp Konstantin Mihailoviç'in Hatıraları; ve Mısırlı İbn Hacer el-Askalani'nin 1450 civarında Arapça kaleme aldığı *Inba' el-Gumr*'dur. Bu metinler de Osmanlı tarihçisinin "düzmece"lerini (apocrypha) oluşturur.

İlk bakışta, bu "düzmece" tarihleri kabul etmemek için geçerli nedenler mevcuttur. Öncelikle, bunlar Türkçe değildir. Bu bile yalnız başına bunların, Türk tarihinin kaynakları olmaları bir yana, hakikatte Türk geleneğinden geldikleri hakkında da şüphe uyandırır. Osmanlı sultanları hakkındaki hikâyelerin tarihi olmadığı aşikardır; sultanların adlarını ve silsilesini gösteren "hükümdar listeleri" bile yanlıştır. Ancak bu metinlerin yakından tahlili, en azından bazı ayrıntılarda Türk geleneğini yansıttıklarını ve yer yer "düstur" ile benzerlikleri olduğu göstermektedir. Aşağıda verilen örnekler "düzmece"deki hükümdar listelerini ve İmparatorluğun kuruluşu ve Osman'ın dönemi ile ilgili "düzmece" hikâyelerdeki birkaç ayrıntıyı inceleyerek, bunların "düstur"a nasıl bağlandığını göstermektedir.

Düzmece Hükümdar Listeleri

(i) Spandugnano

Spandugnano, 1503-1509 arasında İstanbul'da yaşadıkdan sonra İtalya'ya dönüşünde Osmanlı İmparatorluğu tarihi manzarasını tasvir eden bir İtalyan Rumu'dur. *Tarih*'inin birkaç düzeltilmiş nüshası mevcut olup, en son 1538 nüshasında¹ yer alan hükümdar listesi, "düstur"daki silsile ile aynıdır: Ottomano (Osman) - Orchano (Orhan) - Caxi Condiciaro olarak bilinen Amurath (I. Murad) - İldrim Biasit (Yıldırım Bayezid) - Mehemeth (I. Mehmed). Ancak, burada bile Sultan Mehemeth'in adında uydurma etkiler görülmektedir. 1513 tarihli ilk İtalyanca nüshada bu hükümdarın adı yalnızca Sultandır, henüz Sultan Mehemeth değildir. Ancak, Sultanın biyografisindeki ufak ayrıntılar onun, düsturdaki I. Mehmed olduğunu belirtmektedir. Spandugnano O'nu I. Bayezid'in oğlu ve II. Murad'ın babası olarak tanımlar ve "Çağatay İmparatoru" babasını yendikten sonra İmparatorluğu kurtardığını kaydeder. Daha sonraki 1538 nüshası O'na düsturda geçen Mehemeth adını verir, fakat düzmedeki "Sultan" adı ile birleştirir ve daha önceki metinlerde yer alan Sultanın kısa biyografisi ile I. Mehmed'in bir zamanlar ayrı fakat oldukça karmaşık biyografisini birleştirir.

Spandugnano, Oğuz milletinin mütevazî bir çobanı olarak betimlediği hanedanın atası hakkında bir de hikâye sunmaktadır. Bu açıkça, hanedanın Oğuz şeceresi ve göçebe kaynaklı düstur hikâyelerinin bir tasviridir. 1538 nü-

¹ 1513 nüshası için, bkz. "La cronaca italiana di Teodoro Spandugino", Christiana Villain Gandossi, *La Mediterranee aux XIIe-XVIe Siecles*, Londra, 1983, s. 158-160. Bu nüshanın Fransızca tercümesi için bkz. Theodore Spandouyn Cantacasin, *Petit Traicte de l'Origine des Turczs*, (haz. C. Schefer), Paris, 1896, s. 5-25. 1538 nüshası için bkz. C. Sathas, *Documents inedits relatifs a l'histoire de la Grece au Moyen-Age*, cilt IX, Paris, 1890, s. 138-139.

hası, bu atanın adını, "deli, mecnun" anlamına gelen Pazzo olarak verir ve "Türk yazarlardan hiçbirinin Pazzo'dan başka bir ad vermediğinde" ısrar eder. Bu da düsturu hatırlatmaktadır. I. Murad'ın bir özelliği olarak verdiği "gazi" terimini açıklarken, 1538 tarihli nüshasında Spandugnino, bunu "cesur ve yürekli" olarak tanımlar. Ancak, 1513 nüshasında "cesur ve pervasız" (*valente, sbardelato*) olarak farklı şekilde tanımlar. Bu da, Fransızca nüshada "ahmak, akılsız" (*hardy, sans raison*) olarak görülür. *Sbardelato*, *hardy* ve *sans raison*, "deli, mecnun" ve "ahmak, pervasızca cesur" anlamlarındaki *deliye* karşılık gelen bütün bu tercümeleler gazi teriminin popüler anlayışını yansıtmaktadır. Türk kronikleri Osman'a daima Osman Gazi olarak atıfta bulunur ve, öyle görünüyor ki, Spandugnino bunu Gazi oğlu Osman olarak anlamıştır. Gazi teriminin anlamı üzerine yaptığı sorgulamalar, bunun nihayetinde Pazzo'ya karşılık olarak kullandığı deli anlamına geldiğini ortaya koymaktadır. Böylece, farklı bir şekilde olmasına rağmen, Pazzo düstur geleneğini yansıtmaktadır.

(ii) *The Historia Turchesca*

1514 tarihli *Historia Turchesca*'nın girişinde yer alan Osmanlı Sultanları tarihi,² Osmanlı hanedanının 1300'de Zıç adlı biri ile başladığını, Onun oğlu Osman'ın ilk fetihleri yaptığını bildirmektedir. 1328'de Orcano Ottomano'nun yerine geçmiş, 1350'de de Marothei Orcano'nun yerini almıştır. Bu da Panzarte ve Solimano adlarında iki oğul bırakarak 1373'de vefat etmiştir. Panzarte Soliman'ı öldürerek tahta geçmiş, onun yerini de 1381'de de Calapino almıştır. Metin, "başkaları bunun Eldrin Baiasit olduğunu belirtmektedir" şeklindeki Calapino hakkında bir kayıt da ilave

2 Donado da Lezze, *Historia Turchesca (1300-1515)*, (haz. I. Ursu), Bükreş, 1910, s. 1-10.

etmektedir. Bu Calapino, (veya Eldrin Baiasit), Orcano ve Macometto adlarında iki oğul bırakmıştır. Orhan tahta geçmiş, fakat iki yıl sonra Macometto onu öldürmüştür.

Osmanlı Sultanları ile ilgili bu liste karmaşıktır fakat büyük ölçüde izah edilebilir. Ottomano'nun Osman olduğu açıktır. Bazı düzmece gelenekler onu Osmancık yer adına bağlamaktadır; burada olan da budur. Bu versiyonu nakleden kişi, Osman'ın, Otoman Zıç (Osmancık) adlı bir kasabayı feth ettiğini söyler ve yer adının Ottomano (Osman) ve babasının adının birleşmesiyle oluştuğunu açıklar. Dolayısıyla hanedanın kurucusu olan Zıç'ın adı, bir yer adının son ekinden gelmektedir. Osman'a halef olan Orcano ve Marothei'nin, düstur geleneğinin Orhan ve I. Murad'ı olduğu aşikardır. Ancak, Panzarte Bayezid'in bozuk hali değil ise, izahı zordur. Eğer ardından Calapino gelme-se idi, Panzarte'nin kardeşi Solimano da esrarengiz bir şahsiyet olarak kalacaktı. Her iki adın da orijinal kişisi, I. Bayezid'in öz oğlu Süleyman Çelebi'dir. "Çelebi" (Türkçe şehzade) unsuru, İtalyanca'da Calapino olarak geçen başka bir adamın adını oluşturmak üzere ayrılmıştır. Hakikatte Süleyman Çelebi kardeşi tarafından öldürüldü. Eldrin Baiasit açıkça Yıldırım Bayezid'dir. Bayezid'in Orcano (Orhan) adlı bir oğlu yoktu, fakat Süleyman Çelebi'nin vardı. 1413'de kuzeni Orhan'ı değil, kardeşi Musa'yı öldürerek iç savaşın galibi olarak yükselen Macometto, Bayezid'in oğlu I. Mehmet'dir.

Historia Turchesca'daki Sultan listelerinin karmaşık olduğu söylenebilir, bu da listelerin Osmanlı geleneğini yansıtmadığı sonucuna götürebilir. Yazarın listeleri Türk olmayan materyal ile süslemesi -örneğin Türklerin Truva kökeni hikâyesi- bu izlenimi güçlendirmektedir. Ancak, bu listelerin Türk geleneğine dayandığı neredeyse kesindir. Karmaşık olabilir, fakat karmaşa düstur kronikleri ve diğer Türk "tarihi" materyalinin de özelliğidir. Bunların Osmanlı idarecilerinin Osman'ın babası Ertuğrul'dan geldi-

ğinde hemfikir oldukları doğrudur, fakat Osman'ın ataları ve Sultanların akrabalarının durumu *Historia Turchesca*'daki hükümdar listeleri kadar karmaşıktır.³ Yanlışlığın gerçek-dışılığı yansıtması gerekmez. Diğer yandan, *Historia Turchesca*'daki hükümdar listesini gerçek Osmanlı geleneği kabul etmek için daha geçerli bir neden vardır. *Historia*'nın başlıca kaynağı, 1470 ile 1510 arasında Osmanlı hizmetinde bulunan Giovanni-Maria Angiolello başta olmak üzere İtalyanların hatıralarıdır. *Historia*'nın "Türk Tarihi", muhtemelen bu nedenle yazarın Türkiye'de duyduğu ve belki de Yeniçeri veya kapıkulu askerleri arasındaki yabancılar tarafından bilinen hikâyeleri yansıtıyordu.

(iii) Konstantin Mihailoviç'in Hatıratı

Mihailoviç'in *Hatırat*'ına dahil ettiği ilk Osmanlı Sultanlarının hikâyeleri⁴ benzer kaynaklı olmalı, çünkü O da, 1450'nin kısa bir süre sonrasında 1463'e kadar kapıkulu askeri olarak hizmet etmiştir. II. Murad'dan önceki Sultanları şu şekilde sıralar: Şih⁵ oğlu Otman (Osman) - Mustaffa - Aladin - Morat - Sultan. Bu listede yalnızca Otman (Osman) ve Morat (Murat) düstura uyar. Osman'ın babası Şih'nin adının *Historia Turcheska*'nın Ziç'i olduğu ve Os-

3 Örneğin, Türk kaynaklarında, Gündüz Alp adı ilk olarak Ahmedî (1400 civarı) ve Yazıcızâde (1425 civarı)'nin eserlerinde, Gök Alp adlı diğer bir kişi ile birlikte, Osman'ın babası Ertuğrul'un arkadaşı olarak görülür. Enveri (1465 civarı)'nin *Düsturname*'sinde Gündüz Alp ve Gök Alp kardeşler ve Gündüz Alp Ertuğrul'un babasıdır. Karamanlı Mehmed Paşa (1480 civarı)'nın kroniği, Gök Alp'i Gündüz Alp'in babası Ertuğrul'un dedesi yapar. Anonim Oruç metinlerinde, Osman'ın babası veya kuzenidir. Aşıkpaşazâde'de ise Osman'ın kardeşidir.

4 Konstantin Mihailoviç'in *Memoirs of a Janissary*, İngilizce tercümesi Çekçe metin Benjamin Stolz tarafından yayına hazırlanmış, Svat Soucek tarafından tarihi yorum ilave edilmiştir (Ann Arbor, 1975), s. 30-38.

5 Mihailoviç'in *Hatırat*'ının hiçbir nüshasında Şih görülüyor. Benjamin Stolz ve Svat Soucek, a.g.e. xxviii.

manlık yer adının son ekinden geldiği aşıkardır. Mustafa için bir açıklamamız yok. Aladin düstur geleneklerindeki şahıslardan biri olabilir. Bu, Alaeddin isimli bir Selçuklu Sultanını, Osman ve babasının hâmisisi olarak verir ve aynı şahıs Spandugnino'nun *Osmanlı İmparatorlarının Kökenleri Üzerine*'sinde de görülür.

Mihailoviç'in bildiği bir gelenek Alaeddin adını bir Selçuklu Sultanından, Osman'ın hayali oğluna dönüştürmüş olabilir. Mihailoviç'in Sultan olarak adlandırdığı uydurma hükümdar Spandugnino'nun ilk nüshasında da görülür, fakat her iki yazar da bu hükümdarın biyografisinin ayrıntıları konusunda farklı bilgi verir.

Hatırat'ın tarihi ilk bakışta içerik konusunda güven vermiyor. Mihailoviç'in Hükümdar listesi, kağıda dökülmeden uzun yıllar önce Türkiye'de duyduklarından kaynaklanmaktadır, dolayısıyla hafıza kaybına uğradığı da düşünülebilir. Metin, Sırpça olduğu sanılan orijinalinden, mevcut Çekçe ve Lehçe nüshalarına çevrilmesi sırasında başka değişimlere uğramış olmalıdır. Ancak, bunun esasında Osmanlı geleneğinin doğru bir yansıması olduğuna şüphe yoktur. Belli hikâyeler ve isimler düstur ile, daha ilginç Osmanlı arşiv malzemesi ile bağlantılıdır.

Bu arşiv malzemesi, 16. yüzyıl Bursa Sancağı tahrir defterlerinde görülen vakıf ve mülklere ait kayıtlardır. Örneğin 1521 tarihli defterde "Sultan Alaeddin zamanından" beri mevcut olan ve diğeri "Sultan Alaeddin"den kalma iki vakıf kaydedilmiştir.⁶ Bu kayıtlar hem düstur geleneğinin Selçuklu Sultanını, hem de Mihailoviç'in Aladin'ini hatırlatmakta ve adı geçen kayıtların efsanevi bir Sultan adına düzenlenen vakfiyelerle "doğrulan" vakıflara ait olduğunu ve gerçekliğini daha sonra tahrir yazıcılarının da kabul ettiğini düşündürmektedir.⁷ Aynı defter "Sultanın nişanı"

6 Barkan ve Meriçli, *Hüdavendigâr Livası*, 1009 ve 1010 nolu kayıtlar.

7 Gerçekliği şüpheli vakıfları Bursa civarında bulmak gerçekte şaşırıcı değildir. 1402'de Timur'un ordusu şehri yağmalamış, ve bölge 1402-1406 arasında

ile tasdik edilen vakıfları, ve "merhum Sultan Han'ın vakıfları" başlığı altında ayrı bir kaydı içermektedir. Defterler, "merhum Sultan" tarafından bahşedilen mülkleri de kaydetmektedir.⁸ Yalnızca "Sultan" adını taşıyan bir Osmanlı hükümdarı yoktur. Bu ad Mihailoviç ve Spandugino'nun ilk nüshalarında geçmektedir. Bu durumun defteri düzenleyen katibi de şaşırttığı muhakkaktır. O da problemi, Spandugino'nun 1538 nüshasındaki gibi, "Sultan"ı I. Mehmet olarak tanımlayarak çözmüştür. "Merhum Sultan Han'ın vakıfları"⁹na şu notu eklemiştir: "Sultan Han diye adlandırılan şahıs Çelebi Sultan Mehmed olduğu için, tanıbilmeleri için buraya dahil edildi". Yazar, düzmece geleneğine göre Sultan'ın II. Murad'dan önce geldiğini biliyordu. Bu da Sultan'ın, Murad'ın öz babası (Çelebi) I. Mehmed olarak tanımlanmasını mümkün kılıyordu. Bu örneklerde olduğu gibi düzmece geleneği gerçek Osmanlı belgelerindeki bilmeceyi çözmeye yardım etmektedir.¹⁰

(iv) *Ibn Hacer el-Askalani*

Osmanlı Sultanlarına dair, muhtemelen 1400'den biraz sonra ve 1450'den önceki döneme ait daha eski bir şecere-

da Osmanlı iç savaşı sırasında başka mücadelelere sahne olmuştur. II. Murad'ın kardeşi Mustafa İznik'te kısa süren bir idare kurduğunda, Ekim 1422 ve Ocak 1423 arasında bölgede yine savaş olmuştur. Timur şehri harap ettiğinde bütün kayıtların kaybolduğu düşünülebilir. Şahısların elinde bulunan ve toprakla ilgili haklarını gösteren pek çok belge de bu iç savaş sırasında kaybolmuş olabilir. Dahası, pek çok kişi muhtemelen bu anarşi dönemini toprağı işgal ve gasp etmek için kullanmıştır. Bu tasarruflar, hatta beratlarını kaybetmiş olan hak sahipleri, toprakla ilgili haklarını tahrir heyetine ispat etmek için uygun belgeleri sahte olarak düzenlemek zorunda kalmış olabilir. Bunlardan bazıları, yalnızca sözlü gelenekten bildikleri fakat gerçekte asla yaşamamış olan idarecilerin nişanlarını taklit edeceklerdir.

8 Barkan ve Meriçli, *a.g.e.*, 577, 601, 645 ve 647 nolu kayıtlar.

9 Barkan ve Meriçli, *a.g.e.*, 171 ve 173 nolu kayıtlar.

10 Prof. Beldiceanu-Steinherr "Sultan" adına Aydın tahrir defterlerinde de rastlamıştır. O da bu adı, I. Mehmed olarak tanımlamıştır. Prof. Beldiceanu-Steinherr'e bu gözlemi için teşekkür ederim.

ye, Ibn Hacer el-Askalani'nin *Inba el-Gumr*'unda rastlanmaktadır.¹¹ Bu eser, Ibn Hacer'in uzlaştırmayı hiç düşünmediği ve dolayısıyla daha sonra şerh yazarları ve kopya edenleri şaşırtan bir şecere içermektedir. Düstur şeceresini bildiği aşıkardır, çünkü, örneğin I. Mehmed'in vefatını bildiren yazıda bu görülmektedir: Sultan Muhammed Jalab, Kirishi diye adlandırılır, Abu Yazid oğlu, Murad oğlu, Urkhan ve Uthmanjik oğlu.¹² Ancak I. Bayezid ile ilgili iki kayıta durum karışır. 805 yılının *Olayları* başlığı altında yer alan Bayezid'in ölümü ile ilgili kayıt, düsturdaki şecereyi de vermektedir: Abu Yazid, Murad oğlu, Adrakhan (= Orhan, vav [v] dal [d] olarak yanlış okunmuştur) oğlu, 'Uthman oğlu Timur'a esir düştüğünde öldü.¹³ Ancak, 805 yılındaki *Vefiyat* başlığı altında yer alan Bayezid'in şeceresi düstura uymaz: Abu Yazid, Murad Bak oğlu, Urkhan oğlu, Sulayman oğlu, 'Uthman oğlu.¹⁴ Süleyman adı düsturun Hükümdar listesine eklenmiştir. Eserin Haydarabad nüshasının derkenarında¹⁵ alternatif, daha uzun bir şecere bulunmaktadır: "... 796 yılında selefler sırasıyla, Ardan Adrakhan oğlu Murad, Ali oğlu, Uthman oğlu, Suleyman oğlu, Uthman oğludur". İki şecere arasında uzlaşma eserin başka bir yazma nüshasında görülür: Abu Yazid, Murad Bak oğlu, Urkhan Bak oğlu, Ali oğlu, Salman oğlu, 'Uthman oğlu.¹⁶ Bu son şecere, Haydarabad nüshasını düzenleyen kişinin verdiği şecereyle de aynı olup, müstensih tara-

11 Ibn Hajar al 'Askalani, *Inba al-ghumr bi-anda'al-'umr*, (haz. Hasan Habashi), Kahire, 1969-1972.

12 *A.g.e.* cilt 3, s. 294.

13 *A.g.e.* cilt 2, s. 226.

14 *A.g.e.* cilt 2, s. 255.

15 *Inba' al-Ghumr*'un Kahire edisyonu, ne yazma nüshaların ne de derkenarların herhangi birinin tarihini vermektedir. Dolayısıyla, metinlerin bu kaynaktan nasıl yayıldığını belirlemek mümkün olmamaktadır.

16 Köprülü Kütüphanesi, İstanbul, no. 1007, c. 1, 166a, H. Inalcık, "Ibn Hacer'de Osmanlılara dair Haberler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Cografya Fakültesi Dergisi*, VI (1948), s. 524'te yayınlanmıştır.

ından makul hale getirildiği görülmektedir. Müstensih yalnızca izahı güç olan Ardan adını çıkarmış ve 'Uthman'ın adını yalnızca bir kez anmıştır.

Bu karışıklık, Ibn Hacer'in bir editör olarak muhahemesinin yetersizliğinden doğmuştur. Düstur şeceresini bilmektedir, fakat, 796 yılının *Vefiyatı* altına bir tek satır olarak sıkıştırılan ve I. Murad'ın ölümünü ilan eden kısa bir Osmanlı tarihinde görülen düzmece şecereyi de bilmektedir.¹⁷ Onun özensiz kronolojisi, bu vefat ile ana metnini uzlaştırmak için bir çaba sarf etmediğini göstermektedir. Murad'ın halefi Bayezid'e ait atıflar 793 ve 795 yıllarına ait *Olaylar* başlığı altında verildikten sonra, 796'yı Murad'ın ölüm yılı olarak gösterir. *Vefiyat*'daki Murad'ın şeceresi de *Inba*'nın başka yerlerindeki Osmanlı şecerelerine uymaktadır. Muhtemelen Ibn Hacer eserine, biri düstur versiyonu diğeri de 796 *Vefiyatı* altında görülen düzmece iki şecere koymuştu. Daha sonraki kopyacılar ve şerh yazarları, bu iki versiyonu uzlaştırmak için metin üzerinde sistematik olmayan bazı düzeltmeler yaptılar. Ancak sonuç tam bir karmaşa olmuştur.

Vefiyat o "Tarih"i Osmanlı hükümdar listesini takip eden şekilde verir: Rum Beyi Murad, Adrakhan oğlu, Ardan Ali oğlu, 'Uthman oğlu, Salaman oğlu, Türkmen 'Uthman oğlu ve her bir hükümdarın dönemine ait kısa bir "tarih" sunar. İlk bakışta Ibn Hacer'in "tarih"i tümüyle hayal ürünü gibi gözükmektedir. Ancak, yakından incelendiğinde, Ibn Hacer'in bilinmeyen kaynağının Türkçe olmakla kalmayıp, bunun düstur geleneği ile de bağlantılı olduğu görülmektedir.

Murad, Adrakhan (=Orhan) ve bir yerine iki şahıs olarak görünmesine rağmen 'Uthman düsturda geçen hükümdardır. Ardan'ın Ardan Ali adıyla anılması izah edilemez görülmüyor. Ancak, Ibn Hacer'in (Ardan) Ali'si, Mihailo-

17 Ibn Hajar, *a.g.e.* c. 1, s. 484; H. Inalcık, *a.g.m.*

viç'in Aladin'i gibi düstur geleneğini etkilemiştir.¹⁸ Salman'ın, düstur geleneğinin Osman'ın dedesi olarak kaydedtiği ve adı *Oxford Anonymous Chronicle*'da (Oxford Anonim Tevârihi) Salmanaşah olarak geçen Süleymanaşah olduğu açıktır.¹⁹ Dahası, Ibn Hacer'in vefiyat "Tarih"inin ilk üç hükümdara atıfları Türk düstur geleneğini yansıtmaktadır. Birinci 'Uthman'ın *Türkmen* olarak tanımlanması, Osman'ı kabile lideri yapan geleneği temsil etmektedir: Ibn Hacer, onun halefi Salman hakkında şunları söyler, "Kutsal savaş (mutatawwi'ah)²⁰ gönüllülerinden birisi ile birlikte gaza yapmıştır. Cesareti ve kahramanlığı ile meşhur olmuş ve maiyetindeki insanların sayısı artmıştır". Burada Salman haline dönüşen, savaş arkadaşı, ki bu muhtemelen (Köse) Mihal'dir, ile birlikte gazi olarak görünen düstur geleneğinin Osman'ıdır. Ibn Hacer, Salaman'ın halefi 'Uthman hakkında şöyle yazar: "Bursa'yı feth etmiş ve 730 civarında orada yerleşmiştir". Bu, düsturun şerefini Osman ve Orhan arasında paylaştığı, Bursa'nın tarihi fethine bir atıftır.

Buradaki olay, Ibn Hacer'in *Inba*'ya dahil ettiği vefiyat "Tarih"nin yazarının, İlk Osmanlı idarecileri hakkında üç ayrı geleneği bilmesidir: Göçebe, gazi ve Bursa'nın fatihleri olarak. Düstur kronikleri bu üç geleneği Osman'ı anlatırken birleştirirler. Ibn Hacer'in geleneği bu gelenekleri ayrı tutmuş ve her birini ayrı bir hükümdara atfetmiştir.

Düzmece şahıslar ve düzmece olaylar

Düzmece hükümdar listelerinin incelenmesi, onların aslında Türk kökenli olduğunu göstermektedir. Osmanlı İmpa-

18 Aşağıda, *Alaeddin Paşa* başlıklı kısma bakınız.

19 Bodleian Library, Oxford, MS Marsh 313, 14v.

20 Arapça olan bu terim, Türkçe olan *tovisa*'nın yanlış anlaşılmuş bir halini temsil edebilir.

ratorluğu'nun kökeni ve ilk hükümdarlar hakkındaki düzmece hikâyelerden bazıları incelendiğinde, bunların Türkçe olduğu ve zaman zaman doğrudan etkiledikleri düstur ile pek çok ortak yanlarının olduğu görülmektedir.

(i) *Alaeddin Paşa*

Düzmece ile düstur arasındaki en açık bağlantı, tarihçilerin ikinci Osmanlı Sultanı Orhan'ın kardeşi olarak gösterdikleri Alaeddin Paşa hikâyesinde görülür. Ancak, Alaeddin, Orhan'ın 1324 tarihli vakfiyesinde Osman'ın diğer oğlu olarak görülmediği için muhtemelen böyle bir şahıs yoktur.²¹

Bu hayali şehzade ilk olarak Oruç'un Anonim metninde, Alaeddin Paşa olarak değil Ali Paşa olarak ve iki hikâye ile bağlantılı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu hikâyelerden ilki, Osman'ın ölümü üzerine Ali Paşa'nın nasıl kardeşi Orhan lehine taht iddiasından vazgeçtiğini ve derviş olduğundan bahseder. İkinci hikâye ise, Ali'nin Orhan'a askerlerine kırmızı başlık (*börk*) giydirmesini ve beyaz başlığı yalnızca kullarının üniforması yapmasını tavsiye ettiğini kaydeder. Bu ikinci hikâye açıkça, Osmanlı piyade birliklerinden olan hür *azablar* ve "kul" olan Yeniçerilerin kırmızı ve beyaz başlıklarının kökenini açıklamaya yönelik bir çabadır.²²

Her iki hikâye de bir editör tarafından yapılan düzenlemedir. Bu, Osman'ın nasıl akrabaları ve arkadaşları arasında toprak dağıttığını anlatan, metinde daha önce anlatılan bir olaydan bellidir. İlgili paragraf, "(Osman) Karahisar sancağını oğlu Orhan'a verdi" cümlesi ile başlar ve maiyetindekiler arasında paylaştığı toprakları sıralayarak devam eder.

21 Uzunçarşılı, "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi", s. 277-288.

22 Krş. Oruc b. Adil el-Kazzaz, *Tevârih-i Âl-i Osman*, (haz. F. Babinger), Hannover, 1925, s. 15-16.

"Osman'ın Ali Paşa adını verdiği bir oğlu daha vardı. Onun, yanından ayrılmasına izin vermedi" ifadesiyle sona erer.²³ Belli ki, Ali Paşa bu metnin orijinal nüshasında atlanmıştır. Ancak, editör okuyucularına Osman'ın Ali Paşa adlı bir oğlu olduğunu bildiren iki hikâyeyi daha sonradan eklediği için, bu oğlunun Osman'ın toprak dağıtımında niçin hak sahibi olmadığını açıklamak zorundaydı. Ali Paşa'nın babasından taraf olacağını tahmin etti ve böylece son ifadeyi orijinal metne ekledi. Yeniçerilerin beyaz başlığı hikâyesi de problemlidir, çünkü Anonim Oruç metnlerinde Yeniçerilerin kuruluşu ve başlıklarını Ali Paşa'ya değil I. Murad'a atfeden ikinci bir hikâye mevcuttur. Editör bu problemi, Ali Paşa hikâyesinde Yeniçerilere doğrudan atfı kaldırarak ve metni "Anadolu'da yayaları askere almanın Orhan zamanına rastladığını", böylece de beyaz başlıklı askerlerin yayalar olduğunu ima ederek, pek ikna edici olmayan bir şekilde çözmüştür. Her halükarda, düzeltilmemiş metinde bunların *Yeniçeriler* olduğu kesindir. Bu, Oruç'un onları Orhan'a bağlı kullar olarak tanımlamasından ve Anonim Oruç'da yer alan Yeniçerilerin "manevi lideri" Hacı Bektaş'a atıftan bellidir. Dahası, anonim bir metinde, bu düzeltilmemiş versiyonun bir benzeri mevcuttur. Editör, "beyaz başlık giymek o zamanda başlamıştır" cümlesini takip eden yarım kalmış bir cümle eklemiştir: "*yeniçeriler ol-*". Bu metin, yayaların askere alınmasını Orhan'a değil, I. Bayezid'e atfederek sona erer.²⁴

Bu eklemelerin kaynağı düzmededir. İbn Hacer'in hükümdar listesine göre Osman'ın halefi Orhan değil (Adran) Ali'dir ve bu şahsiyetin Ali Paşa için temel teşkil ettiği açıktır. Belli ki editör hem düstur hem de düzmece hükümdar listelerini bilmektedir. Düstur listesinin, gerçek

23 Krş. Oruç b. Adil, a.g.e., 12; F. Giese, *Die Atlosmanischen Anonymen Chroniken*, Breslau, 1922, s. 7.

24 I. H. Ertaylan (haz.), *Tevârih-i Âl-i Osman*, s. 22-23.

Sultanlar silsilesi olduğunu kabul etmektedir, fakat bunu düzmece ile uzlaştırmaya çalışmıştır. Bunu, düzmececinin Ali'sini, Orhan'ın babası değil kardeşi göstererek yapmıştır. Bu değişikliği yaptıktan sonra, Ali'ye atfedilen hikâyelerden, onun kardeşinin hükümdarlığı sırasında hayatta olduğu ve buradan da çıkarsama yaparak, Orhan lehine tahttan feragat ettiği sonucuna varmıştır. Böylece, tahttan feragat etme hikâyesi, editörün birbirine zıt iki hükümdar listesini uzlaştırma endişesinden doğmuştur.

Hikayeyi uydurduktan sonra bunu kendi dönemi için kıssadan hisse çıkartmak üzere kullanmıştır. Ali Paşa hikâyesini şu sözlerle tamamlar: "O günlerde padişahlar ve beyler kardeşleri ile istişare ederlerdi. Birbirlerine saygı duyarlar, itibar ederler ve birbirlerini öldürmezlerdi..."

Bu aslında, Osmanlı Sultanlarının "eski günlerde" nasıl tahta geçtiklerini göstererek, kardeş katlini eleştiren örnek bir hikâyedir. Bu motif özellikle editörün dönemi ile ilgilidir. Ali Paşa ile ilgili malzeme, Anonim-Oruç metninin Âşıkpaşazâde ile paylaştığı ve II. Murad'ın dayısı Düzmece Mustafa'nın 1422 başlarında öldürülmesi ile biten ortak kaynağa aittir. Editör muhtemelen bu tarihten kısa bir süre sonra iş başındadır. 1422 Ağustos-Eylül'ünde "Küçük" Mustafa Bursa'yı kuşatarak iç savaş başlatmış ve bu savaş 1423'ün başlarında öldürülmesine kadar devam etmişti. Ali Paşa hikâyesini uydurmak için editöre ilham veren belki de bu son kardeş katli olayındaki üzüntüsü idi.

Ali Paşa'nın Yeniçeriler ve Azabların başlığını tayin etmesi hikâyesi muhtemelen, bu askeri birliklerin kurulmasını düzmece Sultan Ali'ye atfeden, düzmece bir hikâyenin uyarlanmış halidir. Editör Ali Paşa'nın nasıl derviş olduğu hikâyesini, Ibn Hacer ile aynı kaynaktan almış olabilir. Ibn Hacer, Ardan Ali hakkında şunları söyler: "O cihadda babasını geçmiştir; ulema ve dervişlere yakındır ve hanlar ve zaviyeler inşa etmiştir". Ibn Hacer Orhan'dan hiç bahset-

mez. 1422/23 editörü Ibn Hacer'inkine benzer bir geleneği biliyor ve cihat meziyetini Ali'den Orhan'a geçirerek, fakat, daha sonra düstur haline gelecek olan, Ali'nin derviş tarihatlerinin manevi kurucusu olması hikâyesini muhafaza ederek bu geleneği uyarlamış olabilir.

15. yüzyılın sonlarında hikâye değişti. Âşıkpaşazâde'nin versiyonunda²⁵ Ali Paşa, Alaeddin Paşa oldu. Ali Paşa'nın tahttan feragat etmesi hikâyesi daha ayrıntılandırıldı ve askerlerin giyeceği başlık konusundaki tavsiyesi değişti. Artık, Orhan'a ordusuna kırmızı, "kölelerine" beyaz başlıklar giydirmesini söylemez. Bunun yerine şu tavsiyelerde bulunur: "Etrafındaki beylerin başlıkları kırmızıdır. Senin ki de beyaz olsun ...". Bunu Orhan'ın beyaz başlık giydirdiği yayaların ilk kez askerliğe alınması hikâyesi takip eder. Âşıkpaşazâde buna, askeri bir terim olan *enük yaya*'nın kökenini açıklayan bir hikâye ekler. Böylece, Ali Paşa adını Alaeddin Paşa'ya çevirerek ve *enük yaya* terimini sunarak, Ali Paşa hikâyesinin düzeltilmiş versiyonunu hazırlamış olur.

Bu değişikliklerin kaynağı düzmedir. Mihailoviç'in hükümdar listesinde ikinci Osmanlı Sultanı Aladin'dir, ki bu Alaeddin'dir. *Genikehage* -ki bu *enük yayadır*- adlı bir yaya ordusu kurar ve onlara beyaz başlık giydirir. Âşıkpaşazâde bu düzmece Alaeddin'i, Anonim-Oruç'un Ali Paşa'sı olarak tanımlar ve bunu bağımsız bir lider değil Orhan'ın kardeşi yapar. Ancak, düzmececinin diğer ayrıntılarını ve yeni ismi kabul eder ve buna göre Anonim-Oruç'u değiştirir.

Orhan'ın kardeşini Ali yerine, Alaeddin olarak tanımlamayı tercih eden Âşıkpaşazâde muhtemelen 15. yüzyıl Bursa yer adlarını ve mahalli gelenekleri takip ediyordu. Alaeddin Bey şehirdeki bir semtin adı idi,²⁶ ve 1521 tarihli

25 Âşıkpaşazâde, Ali neşri, s. 39-40.

26 Barkan ve Meriçli, a.g.e., s. 7, no 126.

kayıtlar, gelirlerinin bir kısmı türbesinin bakımına ayrılan iki köyün Alaeddin Bey'in vakfına ait olduğunu göstermektedir.²⁷ Dahası, Âşıkpaşazâde, Alaeddin Paşa'nın Kü-kürtlü'de bir tekke, Bursa kalesinde bir cami yaptırdığını ve onun neslinden gelenlerin halen şehirde yaşadığını söylemektedir.²⁸ Bu şahıs ve yer adları, gerçek kökenleri ne olursa olsun, popüler gelenekte efsanevi bir Sultan veya Alaeddin adlı Sultan'ın bir kardeşi ile bağlantılıdır. Âşıkpaşazâde'yi, Mihailoviç tarafından bilinen "Alaeddin geleneği"ni adapte etmeye zorlayan da belki bu bağlantıdır.

Nitekim, Ali Paşa ve Alaeddin Paşa adları arasındaki tutarsızlık vakanüvis Neşri'yi de şaşırtmıştır. Âşıkpaşazâde'yi ana kaynak olarak kullanmasına, Bursa'da yaşamasına ve Âşıkpaşazâde'nin topografik ayrıntılarına eklemeler yapmasına rağmen Neşri her iki ismi de Orhan'ın kardeşi için kullanır.²⁹ Sonunda Osmanlı geleneğine yerleşen Alaeddin Paşa adı olmuştur ve yirminci yüzyıl tarihçileri de bunu takip etmişlerdir.

(ii) Hanedanın düzmece kökenleri

Düsturdaki Osmanlı geleneği Osman'ı göçebe bir kabile-nin reisi olarak gösterir. Bu tema, Anonim-Oruç metinle-rinde, Selçuklu Sultanı Alaeddin'in Osman'ın babasına yaylak ve kışlaklar bağışlaması hikâyesinde zaten mevcuttur. Âşıkpaşazâde bu motifi uyarlayarak, kroniğinin bazı hikâyelerinde işlemiştir. Bunun en belirgin örneği belki de, Osman'ın yaylaya çıktığında eşyalarını Bilecik kalesine

27 Barkan ve Meriçli, *a.g.e.*, no. 233, 241.

28 Bu, Bursa sancağındaki bir köyün gelirlerinin, "Osman oğlu Alaeddin Bey oğlu Hızır"ın neslinden gelen Mehmet Çelebi adında bir şahsın vakfına ait olduğunu gösteren 1521 tarihli bir kayıtla teyid edilmektedir (Bkz I.H. Uzunçarşılı, "Alaeddin Paşa", *IA*). Böyle bir iddianın, eğer kabul edilirse, vergi muafiyeti ve diğer ayrıcalıklar getireceği muhtemeldir.

29 Mehmed Neşri, *Unat ve Köymen neşri*, s. 146-8, 152-4.

bırakması ve dönüşte kalenin kâfir Beyi'ne peynir, kilim ve koyun gibi hediyeler sunmasında görülmektedir.³⁰ Bu şehirliler ve göçebeler arasındaki canlı ve belki de gerçekçi ilişkiler tablosunu sunmaktadır. Osmanlı tarihçiliği sonradan Osman'ı aşiret reisi olarak göstermeye devam etmiştir. Diğer yandan düzmece, izlerine düsturda rastlanan Osmanlı "kökenleri"nin alternatif versiyonları vardır.

Ibn Hacer hükümdar listesine şu yorumu ekler: "Onların kökenlerinin Hicaz Araplarından geldiği söylenmektedir"; bu gelenek bir Türk kaynağında da ortaya çıkar. Enverî'nin *Düsturnâme*'si, Osmanlı hanedanının erkek soyunu, Hicaz'da yaşayan ve Peygamberin bir arkadaşı olan İyad isimli bir şahsa bağlar.³¹ Ancak bu Hicaz geleneği başka bir yerde görülmez. *Historia Turchesca* ve Mihailoviç, kapıkulu askerleri arasında yaygın olan başka bir geleneği devam ettirmektedir.

Historia Turchesca Osman'ın babası Zıç'i "köylü, çiftçi ve toprağı süren biri" olarak tanımlar. Osman'ı "köylü, mütevazı bir aileden gelen fakat mükemmel bir çiftçi" olarak adlandıran Mihailoviç de aynı şekilde tasvir eder, Osman'ın emlak ve adamları hakkında bilgi verir. Bu versiyon düsturdan tamamıyla kaybolmuştur, fakat bazı izleri mevcuttur. Oruç'da şu paragraf bulunur: "Ertuğrul'un üç oğlu vardır, birinin adı Gündüz, birinin adı Saru Yatı ve birinin adı Osman. Osman, Rum topraklarında doğdu. En küçüğü o idi. Osman küçükken Ertuğrul ona çift sürdürdü.³² Talih Osman'ın yüzüne güldü..." Tutarsız gibi görünen

30 Âşıkpaşazâde, *a.g.e.*, s. 5.

31 *Düsturname-i Enverî*, s. 73-74.

32 Bu tercüme, Babinger tarafından transkribe edilen Bodleian ve Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi el yazmalarında görülen cümlelerin düzeltilmiş halidir. Bodleian el yazmasında (Babinger, s. 6) bu ifade şöyledir: *Ertuğrul Osman'a küçükken iken çift sürdürdü*. Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi el yazmasında (Babinger, s. 82) ise, "Ertuğrul Osman'a küçük iken çift sürdürdü" denmektedir.

"Ertuğrul (Osman'a) çift sürdüdü" cümlesi, "çiftçi" geleneğinin bir kalıntısı gibi görünmektedir. Hikayenin geri kalan kısmı ile bağlantılı olmadığı için editörlerin çoğu bu cümleyi metinden çıkarırken, düzeltilmiş bir versiyon olduğu aşikar olan kısmı bu editör muhafaza etmiştir. Aynı metinde daha sonraki bir paragrafta, Sultan Alaeddin Ertuğrul'a yaylak ve kışlak bağışlar, böylece Ertuğrul ve oğulları çiftçi değil göçebe olarak tasvir edilir. Dolayısıyla editör "Osman küçükken" ibaresini ekler ve Alaeddin'in otlakları bağışlamasından önce ve küçükken Osman'ın çift sürmek zorunda olduğunu belirtir. Bu versiyonda Osman ve babası çiftçilikten göçebelige geçiş yapmıştır. Ancak, bu bir tek cümle geleneğin ufak bir izinden başka bir şey değildir.

(iii) Osmancık ve Bilecik'in fethi

Osman'ın köylü kökeninin düsturu etkilediği başka bir örnek daha vardır. Fakat burada malzeme, kaynağını gizlemek için çok maharetli bir şekilde uyarlanmıştır. Bu Osman'ın Bilecik'i nasıl ele geçirdiği ile ilgili Âşıkpaşazâde'nin hikâyesidir.³³ Bu hikâyede, Bilecik beyi Osman'ı öldürmek için bir suikast hazırlar ve onu bir düğün ziyafetine davet eder. Osman bu suikasti Rum arkadaşı Köse Mihal vasıtasıyla öğrenir. Yaylaya giderken, adeti olduğu üzere, eşyalarını emniyete almak amacıyla şehre getirmek için beyden izin alarak ve Köse Mihal vasıtasıyla beyi ziyafeti şehir dışında vermeye razı eden Osman, Bilecik beyinden daha kurnaz davranır.

Osman askerlerini Bilecik'e eşyalarını getiren öküzlerin keçe sargıları arasına saklar. Bu adamlar gizlendikleri yerden çıkar ve şehri ele geçirir. Diğer bir kısım adamlarını, düğün ziyafetine gelen kadın kılığında gizler ve böylece

33 Âşıkpaşazâde, a.g.e., s. 15-16.

Bilecik beyini tuzağa düşürür.

Bir yorumcunun da belirttiği gibi,³⁴ Mihailoviç'in Osmancık'ın düşüşü hakkındaki rivayeti, bu hikâyenin izlerini taşır. Hikâyede, Osman "başka bir adam" ile birlikte Karawida (Türkçe Kara) veya Czernawida (Slavca Czerna, Türkçe Kara) adlı bir dul kadına ait olan kaleye gider. Bu kadın Osman'ın üzerine pis su dökerek onu aşağılar. Osman oradan ayrılır. Daha sonra çuvallar dolusu satılık buğday ile geri döner. Kadın buğdayın satın alınmasını emreder. Buğdayı taşımak için Osman'ın elli adet genç adamı vardır ve bunların silahları buğday çuvallarının içinde saklıdır. Onlar kaleye girince Kadın Osman'a "Osmancık" diyerek hakaret eder. Osman'ın emri üzerine adamları çuvalardan silahları çıkartır, kaleyi ele geçirir ve kadını da kuleden aşağı atar. O zamandan beri şehir Osmancık diye anılmaktadır.

Bu hikâyenin amacı, yer adı olan Osmancık'ın, şahıs adı olan Osman'dan geldiğini açıklamaktır. Osmancık'ı Osman'a bağlamaları Mihailoviç'den oldukça farklı olmasına rağmen, aynı motif *Historia Turchesca* ve Spandugnino'da da görülür. Mihailoviç'in faydalandığı gelenek, Osmancık'ın son hecesini aşağılama olarak anlamış ve hikâyeyi buna göre düzmüştür. Kadının hakareti, Osmancık'ın düşüşü ile ilgili orijinal hikâyenin esasını yansıtmaktadır. Ancak, Mihailoviç'in bu orijinal hikâye ile bir zamanlar ayrı olan rivayetleri birleştirmiş olması muhtemeldir.

Mihailoviç, Osman'ın dönemini anlatırken iki ana bölümü birbirine bağlar. Bunlardan ilki bir çiftçi olarak Osman'ın mükemmelliğini tanımlaması, ikincisi ise Osmancık'ın düşüşünü şu paragraf ile açıklamasıdır: "Bu bölge 'Ak Yazı' anlamına gelen Akyazı (Çekçe: *Bile Pismo*) adıyla anılmaktadır. Çok uzak olmayan bir mesafede 'Kara' (Çekçe: *Czerna*) adlı bir bölge vardır. Bu bölgede bir kale bulu-

34 S. Soucek, "Giriş", *Memoirs of a Janissary*.

nur. Bu kalede Kawida adlı bir kadın vardır... " 'Kara' diye adlandırılan bölge", yorumcuğun da belirttiği gibi, "müshkem bir şehir olan Kara(ca)hisar'dır (Kara Hisar)". Buranın Osman tarafından fethi düsturda önemli yer tutar. Mihailoviç Kara(ca)hisar'ı kaleden bölgeye dönüştürmüş ve muhtemelen de, buranın fethini Osmancık'ın ele geçirilmesi hikâyesi ile karıştırmıştır. Ayrıca, Âşıkpaşazâde'de görülen Bilecik hikâyesi ile ilgili unsurları da benimsemiştir.

Mihailoviç'in Bilecik'i nasıl ayrı bir ad olarak gözden kaçırdığını görmek zor değildir. İki dilliliği, addaki ilk unsuru, Bile-, karıştırmaya neden olurken, muhtemelen küçültme edatı olarak anladığı -cik son eki ile, Osmancık'ın son ekini karıştırmıştır.

Hikayenin bir özelliği, her ikisinin de Türkçe ve Slavca karşılıklarını verdiği "Siyah" ve "Beyaz",³⁵ unsurlarını içeren yer ve şahıs adlarını tekrar etmesidir. Bilecik'deki Bile-, şekil olarak Çekçe *Bile* (Beyaz) ile aynıdır, herhangi bir Slav dilinde de bu böyledir. Mihailoviç muhtemelen Bilecik'deki bu unsuru, Bile Pismo/Akyazı'daki "Beyaz" ile birleştirdi, bu süreç de adın kaybolmasına neden oldu. Bu suretle adı kaybettikten sonra Mihailoviç Bilecik hikâyesindeki unsurları Osmancık'ın düşüşüne aktardı.

Unutkanlık, Bilecik adının Mihailoviç'in hikâyesinde yer almamasını açıklayabilir fakat onun hikâyesi ile Âşıkpaşazâde'nin hikâyesi arasındaki bütün farklılıkların nedeni olamaz. Her iki hikâye de aynı ana unsura sahiptir: Osman silahları ve adamlarını sakladıktan sonra kalenin ele geçirilmesi ve kale kumandanının öldürülmesi. Bununla birlikte her iki hikâyenin de ayrıntıları çok farklıdır.

Öte yandan bu hikâyeler bağlantılıdır ve Mihailo-

³⁵ Mihailoviç'in hikâyesinin bu özelliği, Sakarya vadisinin Rumca adını yansıtır. Buradaki iki yakın kasaba Melagina ve Levkai (Türkçe Lefke), Yunanca'daki *melina* (dişil tekil "Kara") ve *levkai* (dişil çoğul "Beyaz") kelimelerine tekabül etmektedir. Türkçe Karacahisar, Melagina'nın bir versiyonu olabilir.

viç'in ki daha eski versiyondur. Âşıkpaşazâde Mihailoviç ile aynı geleneği bilmektedir ve Onun Alaeddin Paşa ve enük yayalar hikâyesinin gösterdiği gibi, Mihailoviç'in düzmece malzemesini düstur ile uyuşturmak için değiştirmiştir. Bunu açıkça Bilecik'in düşüşü hikâyesinde yapmıştır. Mihailoviç'in hikâyesinde Osman çuvallar içinde silahları saklayan bir köylüdür; fakat Âşıkpaşazâde'nin de takip ettiği düsturdaki baskın gelenek, Osman'ın göçebe olmasıdır. Göçebe birisi Bilecik'e tarımsal ürün getirmeyeceği için Âşıkpaşazâde hikâyeyi değiştirmiş ve Osman'ı tarımsal ürünler yerine göçebe ürünleri getiren biri yapmıştır. Kısaca, Mihailoviç'in duymuş olduğu hikâyeyi düstur ile uzlaştırmak için değiştirmiştir.

Mihailoviç'in iki hikâyeyi bir rivayet halinde birleştirdiği anlaşılıyor. Karavida hikâyesi ve onun Osman'a hakaret etmesi orijinal Osmancık hikâyesine aittir. Onun bir bayan olması hakareti daha da büyütecek ve dolayısıyla onun orijinal hikâyede bulunduğu düşünülecektir. Ancak, Osman'ın onun kalesini alışı hikâyesinin ayrıntıları, Bilecik'in düşüşü hakkındaki ayrı bir hikâyeden alınmıştır. Âşıkpaşazâde bu hikâyeyi biliyordu, ve Ertuğrul ve Osman'ı göçebe olarak gösteren düstur geleneği ile uzlaştırmak için Osman'ı köylülükten göçebelige çevirerek bu hikâyeyi kendi kroniği için değiştirmiştir.

(iv) Köse Mihal

Mihailoviç'deki bir başka ayrıntı Âşıkpaşazâde'de karşılığını bulur. Mihailoviç Osman'ın Karavida'nın kalesine "diğer bir adam ile" gittiğini belirtir. Mihailoviç'in Osman'ın bir arkadaşı olduğunu bildiği, fakat onun adını ve olaylardaki rolünü unuttuğu izlenimini veren bu ayrıntı, görüldüğü gibi, oldukça mantıksızdır. Âşıkpaşazâde'nin hikâyesinde ise, Osman'ın arkadaşı Rum Beyi Köse Mihal'dir ve hikâ-

nur. Bu kalede Kawida adlı bir kadın vardır... " 'Kara' diye adlandırılan bölge", yorumcunun da belirttiği gibi, "müstahtkem bir şehir olan Kara(ca)hisar'dır (Kara Hisar)". Buranın Osman tarafından fethi düsturda önemli yer tutar. Mihailoviç Kara(ca)hisar'ı kaleden bölgeye dönüştürmüş ve muhtemelen de, buranın fethini Osmancık'ın ele geçirilmesi hikâyesi ile karıştırmıştır. Ayrıca, Âşıkpaşazâde'de görülen Bilecik hikâyesi ile ilgili unsurları da benimsemiştir.

Mihailoviç'in Bilecik'i nasıl ayrı bir ad olarak gözden kaçırdığını görmek zor değildir. İki dilliliği, addaki ilk unsuru, Bile-, karıştırmaya neden olurken, muhtemelen küçültme edatı olarak anladığı -cik son eki ile, Osmancık'ın son ekini karıştırmıştır.

Hikayenin bir özelliği, her ikisinin de Türkçe ve Slavca karşılıklarını verdiği "Siyah" ve "Beyaz",³⁵ unsurlarını içeren yer ve şahıs adlarını tekrar etmesidir. Bilecik'deki Bile-, şekil olarak Çekçe *Bile* (Beyaz) ile aynıdır, herhangi bir Slav dilinde de bu böyledir. Mihailoviç muhtemelen Bilecik'deki bu unsuru, Bile Pismo/Akyazı'daki "Beyaz" ile birleştirdi, bu süreç de adın kaybolmasına neden oldu. Bu suretle adı kaybettikten sonra Mihailoviç Bilecik hikâyesindeki unsurları Osmancık'ın düşüşüne aktardı.

Unutkanlık, Bilecik adının Mihailoviç'in hikâyesinde yer almamasını açıklayabilir fakat onun hikâyesi ile Âşıkpaşazâde'nin hikâyesi arasındaki bütün farklılıkların nedeni olamaz. Her iki hikâye de aynı ana unsura sahiptir: Osman silahları ve adamlarını sakladıktan sonra kalenin ele geçirilmesi ve kale kumandanının öldürülmesi. Bununla birlikte her iki hikâyenin de ayrıntıları çok farklıdır.

Öte yandan bu hikâyeler bağlantılıdır ve Mihailo-

³⁵ Mihailoviç'in hikâyesinin bu özelliği, Sakarya vadisinin Rumca adını yansıtır. Buradaki iki yakın kasaba Melagina ve Levkai (Türkçe Lefke), Yunanca'daki *melina* (dişil tekil "Kara") ve *levkai* (dişil çoğul "Beyaz") kelimelerine tekabül etmektedir. Türkçe Karacahisar, Melagina'nın bir versiyonu olabilir.

viç'ininki daha eski versiyondur. Âşıkpaşazâde Mihailoviç ile aynı geleneği bilmektedir ve Onun Alaeddin Paşa ve enük yayalar hikâyesinin gösterdiği gibi, Mihailoviç'in düzmece malzemesini düstur ile uyuşturmak için değiştirmiştir. Bunu açıkça Bilecik'in düşüşü hikâyesinde yapmıştır. Mihailoviç'in hikâyesinde Osman çuvallar içinde silahları saklayan bir köylüdür; fakat Âşıkpaşazâde'nin de takip ettiği düsturdaki baskın gelenek, Osman'ın göçebe olmasıdır. Göçebe birisi Bilecik'e tarımsal ürün getirmeyeceği için Âşıkpaşazâde hikâyeyi değiştirmiş ve Osman'ı tarımsal ürünler yerine göçebe ürünleri getiren biri yapmıştır. Kısaca, Mihailoviç'in duymuş olduğu hikâyeyi düstur ile uzlaştırmak için değiştirmiştir.

Mihailoviç'in iki hikâyeyi bir rivayet halinde birleştirdiği anlaşılıyor. Karavida hikâyesi ve onun Osman'a hakaret etmesi orijinal Osmancık hikâyesine aittir. Onun bir bayan olması hakareti daha da büyütecek ve dolayısıyla onun orijinal hikâyede bulunduğu düşünülecektir. Ancak, Osman'ın onun kalesini alışı hikâyesinin ayrıntıları, Bilecik'in düşüşü hakkındaki ayrı bir hikâyeden alınmıştır. Âşıkpaşazâde bu hikâyeyi biliyordu, ve Ertuğrul ve Osman'ı göçebe olarak gösteren düstur geleneği ile uzlaştırmak için Osman'ı köylülükten göçebelige çevirerek bu hikâyeyi kendi kroniği için değiştirmiştir.

(iv) Köse Mihal

Mihailoviç'deki bir başka ayrıntı Âşıkpaşazâde'de karşılığını bulur. Mihailoviç Osman'ın Karavida'nın kalesine "diğer bir adam ile" gittiğini belirtir. Mihailoviç'in Osman'ın bir arkadaşı olduğunu bildiği, fakat onun adını ve olaylardaki rolünü unuttuğu izlenimini veren bu ayrıntı, görüldüğü gibi, oldukça mantıksızdır. Âşıkpaşazâde'nin hikâyesinde ise, Osman'ın arkadaşı Rum Beyi Köse Mihal'dir ve hikâ-

yedeki rolü Osman ile kâfirler arasında aracı olmasıdır. Mihailoviç'in "diğer adamı"nın bu tür bir işlevi olduğu kuvvetle muhtemeldir, ki bu daha sonra hikâyeler karmaşası arasında kaybolmuş ve Âşıkpaşazâde onu Köse Mihal olarak tanımlayarak hikâyeyi uyarlamıştır.

Köse Mihal, Âşıkpaşazâde'ye Oruç vasıtasıyla ulaşmıştır. Ancak bu metinler onun rolünü, Peygamber rüyasında görüldükten ve onu Osman'a katılmaya yönelttikten sonra din değiştirmesi hikâyesi³⁶ ve Bursa kuşatmasına katılmasıyla sınırlar. Âşıkpaşazâde bu din değiştirme hikâyesini benimser fakat onu hikâyede farklı bir noktaya koyar ve Bursa kuşatması ile bağlantılı olarak anar. Ancak, Âşıkpaşazâde'de Köse Mihal daha önemli bir şahsiyettir ve Harmankaya'nın Rum beyi kimliğinde karşımıza çıkar.

Köse Mihal ile ilgili hikâyelerin çoğunu muhtemelen Âşıkpaşazâde uydurmuştur. Bilecik hikâyesinde de olduğu gibi, Müslümanlar ve kafirler arasında aracı veya Osman'ın kafir ülkesine akıncılarında rehber olarak sıkça görünür. Muhtemelen bu şahsiyeti Âşıkpaşazâde yaratmıştır, çünkü hikâyesinin düzenlenişi böyle bir şahsiyeti gerektirmektedir. Ayrıca bu hikâye, Âşıkpaşazâde 1440'lar ve 1450'lerde Üsküp'de iken *Tarih*'inin dinleyicilerini oluşturan akıncılara makul gelmiş olmalıdır. Onlar da, Âşıkpaşazâde'nin Köse Mihal'i gibi, daha sonra İslam'a dönen Hıristiyanlarla ittifaklar yapmış olabilirler.

Ancak, Köse Mihal'in Harmankaya beyi olarak tanımlanması muhtemelen Âşıkpaşazâde'nin kroniğine daha

36 Bu hikayenin düzeltmeleri için, bkz. Ménage, "On the Recensions of Uruij's History of the Ottomans" s. 314-322. Bazı olgular bu hikayenin Rumeli orijinine işaret etmektedir. Oruç Edirne'lidir; Âşıkpaşazâde Rumeli'de akıncı olarak görev yapmıştır ve efsanevi ataları Köse Mihal olan Mihailoğulları Rumeli'li bir ailedir. Peygamber'in Mihail'e rüyasında, onun soyunun "İslamın bayrağını Macaristan'a kadar taşıyacağını" söylediği din değiştirme hikâyesi, ailenin akıncı liderleri olarak rolünü meşrulaştırmaktadır ve bu geleceğin akıncı çevrelerinde ortaya çıktığını düşündürmektedir.

sonradan yapılmış bir ilavedir. Bütün metinler Mihal'i, Rumelili Mihaloğulları ailesinin atası olarak gösterir. 1521 tarihli *Bursa tahrir defteri*, bu aileden Mihaloğlu Ali'nin Harmankaya köyünü satın aldığı ve bu Ali'nin oğlu olan Mehmed'in burayı mülk olarak tasarruf ettiğini kaydetmektedir.³⁷ Bu kayıt, mülkün satın alma tarihini vermiyor, fakat, bunun Âşıkpaşazâde'nin hayatta olduğu bir zamana rastlaması muhtemeldir.

Âşıkpaşazâde'nin Mihaloğlu Ali'yi şahsen tanıdığını düşünmek çok cazip geliyor, çünkü 1473'de Uzun Hasan'a karşı yapılan Osmanlı seferi ile ilgili hikâyesinde ona önemli görev verir; burada bizi, seferin ayrıntılarını Ali'den öğrendiği sonucuna götürür.³⁸ Dolayısıyla Âşıkpaşazâde, muhtemelen Ali'nin Harmankaya'yı satın aldığı biliyordu ve bu olayın şerefine Mihaloğlu Ali'nin "atası" olan Köse Mihal'i Harmankaya beyi olarak sunmuştur.

(v) Yer ve Şahıs Adları

Historia Turchesca ve Mihailoviç'de de, Osman'ın Osmancık'a adını vermesiyle ilgili hikâyeler vardır. Spandugnino bu etimolojiyi tersine döndürmekte ve yer adından şahıs adını çıkartmaktadır. Onun hikâyesinde, (Selçuklu) Sultanı Aladim (=Alaeddin) Osmancık kasabasını, hanedanın atası Pazzo'ya, Rum düşmanlarına karşı çarpışmada gösterdiği kahramanlığına karşı ödül olarak verir. Bu kasabadan "onun soyu Osmanlı Hanedanı lakabını almışlardır". Bu hikâyeye Spandugnino iki rivayet daha ekler. Osmancık'ı aldıktan sonra Pazzo Hıristiyan kasabalarını fethetmeye devam etmiştir, "bunların arasında ilki Rumca Dimbos'tur, ki bu Türkçe'de *din değiştirme* anlamına gelmektedir". Buna Spandugnino şu yorumu ekler, "ve gerçekte, onun soyu bu isimdeki mesajı alarak uygulamaya koymuşlardır". Pazzo

37 Barkan ve Meriçli, a.g.e., no. 540, 556.

38 Âşıkpaşazâde, a.g.e., s. 176-181.

daha sonra Sar adlı bir yeri ele geçirir ve bolca esir alır, "Türkçe'de Sar'dan (*li Novi di Sar*) yeni gelenler anlamına gelen Yeniçeri adı da buradan gelir".

Burada, Osmancık hikâyesi hanedan adı için bir köken sağlamaktadır. Dimbos hikâyesi de Dinboz yer adına popüler bir köken sağlar ve buradan tarihi bir olay çıkar. Türkçe din *boz* -(dinini bozmak) dan gelen bir adı gösterir ve bu adı açıklamak için bir fetih hikâyesi yaratır. Bir yer adı olarak Sar muhtemelen hiç var olmamıştır fakat Yeniçeri ordusunun kökenini açıklamak amacıyla Yeniçeri terimindeki bir unsurdan çıkarılmıştır.

Bu hikâyelerden hiç biri düsturda görülmez. Ancak, bunlar da yer adlarından olay ve şahıs adları yaratan düstur geleneğinin örneğidir. Aslında, Osman'ın ailesi ve maiyetine toprak dağıtımını anlatan paragrafta, düstur metinleri özellikle şahıs adlarını yer adlarına bağlamaktadır. Hasan Alp ve Turgud Alp adlarına metinler şu yorumu ekler: "Bu gazilerin adları bugün bile hatırlanmaktadır", bu köyler Turgud Alp'in ardından Turgudeli diye adlandırılmıştır.³⁹ 15 ve 16. yüzyıl tahrir defterleri Hasan ve Turgud adlarının, geleneğin Osman ile ilişkilendirdiği bölgenin yer adlarında ortak unsurlar olduğunu doğrulamaktadır. Hasan, (Göl kazasında), Hasan, Hasanlar, Hasanoglu (Göynük kazasında), Hacı Hasan (Taraklı Yenicesi kazasında) ve Hasan Kavağı (Beypazarı kazasında); Turgudca (Taraklı Yenicesi kazasında), Turgudlar (Akyazı kazasında), Turgudlar ve Turgud (Göynük kazasında) adlı köyler mevcuttur.⁴⁰ Böylece, diğer bir Osmanlı savaşçısı olan Konur Alp gibi, Hasan Alp ve Turgud Alp isimleri de şahıs adları olarak karşımıza çıkmaktadır. Anonim-Oruç Konurpa'nın fetihini bu gaziye atfeder⁴¹ ve tahrir defterleri Inegöl ve Göl

39 Krş. Oruç b. Adil, *a.g.e.*, s. 12; Aşıkpaşazâde, *a.g.e.*, s. 20-21.

40 Barkan ve Meriçli, *a.g.e.*, no. 529, 573/1, 581/3, 581/4, 661/2, 779/6, 785/1, 812/3, 817/5, 817/9, 822/9, 836.

41 Krş. Oruç b. Adil, *a.g.e.*, s. 14.

kazalarında Konurlar adıyla iki köy kaydeder.⁴² Aynı şekilde, Akça Koca şahsiyeti, Kocaeli sancağının adı olarak ortaya çıkmış olmalıdır.⁴³

Düzmece gibi düstur da, yer adlarından yalnızca hayalî kahramanlar yaratmakla kalmayıp, hayali olaylar da yaratmıştır. Aşıkpaşazâde kroniğindeki Taşakyazusu (Taşak Ovası), Sultan Alaeddin'in mağlup edilmiş Tatarları nasıl hadım ettiği hikâyesi için ilham vermekte ve zemin hazırlamaktadır;⁴⁴ İteşeni (köpeklerin ettiği yer) köy adı, Osman'ın kardeşi Saru Yatı'yı öldüren kâfirin rezil bir şekilde gömülmesi hikâyesine ilham kaynağı olmaktadır.⁴⁵

Bu durumda şahısları ve olayları ilham eden yerlerin mevkileri değil bizzat yer adlarının kendileridir. Düsturda da bir dizi hikâye vardır. Bunlardan biri Osman'ın akrabalarının ölümünü nakleder. Bu hikâyede ölen şahısların adları değil belli mevkiler zikredilir. Anonim-Oruç, Osman'ın kardeşi (veya kuzeni) Gündüz'ün Koyunhisar'da kafirlerle bir savaşta ölümünü anlatır. Şöyle der: "Karacaşehir yolu üzerinde gömüldü. Mezarının etrafına taşlar yığıldı. O bölgede ne zaman bir at hastalansa, bu mezara götürüp üç gün boyunca etrafında dolaştırırlardı. Yüce Tanrının yardımı ile at iyileşirdi. Şimdilerde burası 'Türk mezarı' diye anılmaktadır".⁴⁶ Aşıkpaşazâde Koyunhisar'

42 Barkan ve Meriçli, *a.g.e.*, no. 179, 528.

43 Bu yer adlarından en kolay izah edilebileni Durgut/Turgut ve Durguteli/Turguteli'dir. Ptolemy (*Geography*, Kitap V, bölüm 2, paragraf 14)'de Dago-uta diye adlandırılan bir yere yapılan atıftan başka, Konstantine Porphyrogenitus (ed. Niebhur, Bonn, 1811, cilt III, *De thematibus*, s. 25) Opsikion Theme'yi tanımlarken Dagotthenoi adlı bir insan veya bir bölgeye atıfta bulunur. Bu isim Türk kulağına göre Durguteli'ne (Durgut'un memleketi) yakındır. Turgud'u bir unsur olarak bulunduran ve aynı bölgedeki Türkçe yer adlarının temeli olan muhtemelen bu Rumca adlardır. Türkçe yer adlarındaki "Konur" unsuru da, Bizans'ın dini bir eyaleti olan Honorias adını yansıttığı makul görünüyor.

44 Aşıkpaşazâde, *a.g.e.*, s. 9.

45 Aşıkpaşazâde, *a.g.e.*, s. 8.

46 Krş. Oruç b. Adil, *a.g.e.*, s. 13.

daki savaşı tekrarlar, ancak savaşın (Koyunhisar yakınlarındaki) Dinboz'da olduğunu söyler. Onun versiyonunda ölen Gündüz değil, Gündüz'ün oğlu Aydoğdu'dur.⁴⁷ Osman'ın erkek kardeşi Saru Yatı'nın oğlu Bayhoca'nın ölümü hikâyesini, Ermeni Beli'nde Inegöl kafirlerine karşı yapılan savaş ile ilişkilendirir. Savaş mevkiini mezarın mevkiinden çıkarır: "Mezar Hamza Bey köyüne yakın, Ermeni Beli'nin bittiği yeredir. Mezarın yakınlarında harabe bir kervansaray bulunur".⁴⁸ Saru Yatı, İkizce yakınlarındaki bir savaşta ölmüştür. Âşıkpaşazâde buranın mevkiini şöyle tanımlar: "Bu mevkiide Kandilli Çam denen bir çam ağacı vardır. İnsanların bazen burada alev gördükleri vâkidir".⁴⁹ Öyle görünüyor ki, her halükarda popüler destan mahalli türbeleri ilk Osmanlılarla ilişkilendirir ve bu ilişkiyi açıklamak için hikâyeler ortaya çıkar.⁵⁰

Düzmecece önemli olan yer adlarıdır, onların mevkiileri değil. Düsturdaki hikâyeler, daha doğru bir coğrafi anlayışı aksettirir. Örneğin, Sapandugnino Dinboz adından çıkarılan hikâyeyi bilmektedir, fakat gerçekte Dinboz'un nerede olduğuna dair bir fikri yoktur. Âşıkpaşazâde yerini doğru olarak gösterdiği Dinboz hakkında farklı bir hikâyeye sahiptir. Düsturun coğrafyasının daha iyi olması, yazarları ve editörlerinin, hem ilk dönem Osmanlıların geleneğini hem de onların kahramanlıklarının gerçek mevkiilerini bilen yerli Türkler olduğunu göstermektedir. Diğer yandan, düzmecenin yazarları, gelenekleri duyan, fakat

47 Âşıkpaşazâde, a.g.e., s. 21.

48 Âşıkpaşazâde, a.g.e., s. 5.

49 Âşıkpaşazâde, a.g.e., s. 8.

50 Bu destanlar açıkça çok değişkendir. Âşıkpaşazâde, Anonim-Oruç'taki Gündüz'ün yerine Aydoğdu'yu koyduktan sonra, Aydoğdu'yu Dinboz'da ve Bayhoca'yı Ermeni Beli'nde ölmüş olarak gösterir. Ancak, daha sonraki bir olayda, Aydoğdu'nun değil, Bayhoca'nın ölümü intikamını almak için Orhan'ı Dinboz'a bir sefere gönderir. Bunlar öyle gösteriyor ki, bu hikâyelerin çeşitli versiyonları mevcut idi, Âşıkpaşazâde de bunları bir birleriyle tamamıyla uyuştur hale getirmemi.

coğrafya hakkında hiç bir şey bilmeyen yabancılarıdır. Bu, Osmancık geleneğinin düsturda bulunmamasını açıklayabilir. Düstur yazarları muhtemelen bu hikâyeleri biliyorlardı, çünkü yer adları ile şahıs adları arasındaki ilişkilerin tarzının tipik bir örneğidir. Fakat, Osmancık coğrafi yönden yanlış mevkide olduğu için, bu hikâyeleri tarihten çıkarmışlardır.

Sonuçlar

Osmanlı İmparatorluğunun kökeni hakkında düstur ve düzmece genel malzemeyi paylaşmaktadır; temelde ayrı oldukları yerlerde bile şekilde benzerlikler halen mevcuttur. Bu, düzmecenin gerçek Osmanlı olduğunu düşündürmekte olup düstur ile aynı sözlü geleneklerden kaynaklanmış görünmektedir.

Historia Turchesca ve Mihailoviç'in, 1450 ve 1500 civarlarında kapıkulları arasında yaygın olan haliyle bu geleneklerin hatıralarını temsil ettiğini düşünmek makul görünüyor. 1500 ve 1538 civarı arasında kendisinin kullanımına hazır olan yazılı ve sözlü kaynaklardan yararlanan Spandugnino'nun derlemeci olduğu görülmektedir. İbn Hacer'in kaynağı ise meçhuldür.

Düzmece malzemesinin doğru olduğunu kabul edersek, ilk dönem Osmanlılarla ilgili Türk geleneği üzerine yapılacak her hangi bir çalışmanın bunları dikkate alması gereği ortaya çıkar. Bu gereklilik, İmparatorluğun ilk dönem tarihi için Osmanlı materyalini kullanmayı dileyen her tarih çalışması için de geçerlidir. Örneğin Osmanlıların kökeniyle ilgilenen tarihçilerin, yalnızca Osman'ın göçebe veya gazi ya da her ikisi de olup olmadığı sorularını değil, fakat aynı derecede makul görünen, kapıkulu geleneğinin öne sürdüğü Osman'ın köylü olması ve hatta İbn Hacer'in zikrettiği, Hicazlı bir Araptan gelmesi ihtimallerini de düşünmeleri gerekir.

Ancak, hem düstur hem de düzmede bulunan malzemeye daha verimli bir yaklaşım, Osman'ın "kökeni" ile ilgili hikâyelerin, onun mesleği ile ilgili tarih dışı hikâyeler kadar güvenilir olmadığını ve bütün bunların İmparatorluğun kökeni konusuna hiç bir ışık tutmadığını itiraf etmektedir. Bunun yerine, yazarların ve editörlerin metinlerine kattığı her bir gelenek bilinmeli, bu geleneğin ne zaman, nerede ve niçin ortaya çıktığı ortaya konulmalıdır. Burada başlangıç niteliğinde bazı tekliflerde bulunulabilir:

(1) Osman'ın aşiret reisi olarak tasviri, Wittek'in de ileri sürdüğü gibi, Osmanlı hanedanı Oğuz Kağan'ın kıdemli soyundan geldiği için hakimiyet iddialarını meşrulaştıran Oğuz şeceresi ile birlikte ortaya çıkmıştır. Bu iddialar hakkında, Oğuz "tarihini" İranlı Reşidüddin'den alan Yazıcızâde Ali'den (1425 civarı) başka yazılı bir kaynak yoktur. 15. yüzyılda bu şecerenin birkaç farklı versiyonu ortaya çıkmıştır. Bunlar muhtemelen şecereye dair malzeme sunan Oğuz destanının farklı versiyonlarını yansıtmaktadır. Bunların hepsi Osmanlıların Oğuz Kağan'ın kıdemli soyundan geldiğini gösterir.⁵¹ Destanlar Oğuz ve soyunu aşiret liderleri olarak tasvir eder, buna göre de, Osman'ın, Oğuz soyundan gelen biri olarak, bir aşiret lideri olması gerekmektedir. Bu gelenek 15. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkmıştır.

(2) Osman'ın gazi "teşkilatı"nın lideri ve Osmanlı Devleti'nin gazi kökenli olduğuna dair gelenek Paul Wittek'in görüşü olup 1930'larda ortaya atılmıştır. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu görüş, Osman'ı gazi olarak tasvir etmesine rağmen, düstur kroniklerinden kaynaklanmamıştır ve bu, Wittek ve diğerlerinin de farkında olduğu gibi, onların Osman'ı aşiret lideri olarak tasvir etmeleri ile ters düşmektedir. Wittek'in kanıt olarak kullandığı yazılı kaynağı, orijinal versiyonu 1390'lara ait olan Ahmedî'nin *Is-*

51 Imber, "The Ottoman Dynastic Myth", s. 7-27.

kendername'sidir. Bu eser gaza hakkında bir bölüm ile başlar, Osman ve haleflerini gazi olarak tasvir ederek devam eder.

Ancak, Ahmedî tarihçi değil bir ahlâkçıdır ve tarihi eğer bir şeyin aksini ispat ediyorsa, o da gazi kökeni teori-sidir. Eserdeki önemli bir dize şöyledir: "Dinin hizmetkarları kâfirlere karşı aktılar / ve gazaya akın adını verdiler."⁵² Bu da gösteriyor ki, Ahmedî'nin günlük kullanımda duyduğu kelime *akın* ve *akıncı* idi, ve "Kutsal Savaş" ve "Kutsal Savaşçı" anlamlarına gelen Arapça *gaza* ve *gazi* karşılıklarını kullanarak onları onaylamıştır. 14. yüzyılda sürekli bir savaş hali mevcuttu ve Ahmedî bir Osmanlı efendisinin adına, bu durumun üzerine dini bir cilâ çekiyordu. Ahmedî'nin metninin İmparatorluğun kökeni ile hiçbir alakası yoktur.

Ancak, *Gazi* ile *akıncı* arasındaki bu bağlantının farkedilmesi, düsturdaki gazi unsuru için muhtemel bir kaynak önermektedir. Oruç'daki önemli bir olay (Köse) Mihal'in din değiştirmesi ve Osman'a katılmasıdır.⁵³ Bu gelenek Mihal'i, 14. yüzyıl sonları, hatta daha öncesinden itibaren Rumeli sınırındaki akıncılara lider çıkaran Rumelili Mihaloğulları ailesinin isim babası olarak sunar. Mihal'in metinlerde ön plana geçmesi, metinlerdeki malzemenin en azından bir kısmının, kendi liderlerinin "ata"sına tarihte önemli bir yer vermek isteyen Rumeli akıncıları arasında meydana geldiğini düşündürmektedir. Bunlar Osman, Mihal ve diğer kahramanları, Müslüman uçlarda akıncı -veya gazi- olarak yaşadıkları kendi hayatlarından tanıdık bir kılkta sunmak isteyeceklerdir. Oruç metinlerindeki akıncı

52 (Kâfir üzre akdılar i'vân-ı dîn / andan itdiler gaza adın akın). Bkz. Ahmedî, *Iskendername*, haz. I. Ünver, Ankara, 1983, 66a.

53 Bu gelenek Oruç metinlerinde görülür, fakat Giese'nin *Die Altosmanischen Anonymen Chroniken* adıyla birleştirdiği metinlerde görülmez. Bu farklılık, Giese metinlerinin Anadolu, Oruç metinlerinin ise Rumeli geleneğini yansıttığından dolayıdır. Mihaloğulları Rumeli'li bir ailedir.

temasının, 15. yüzyılın ortasında gönüllü akıncı olarak hizmet eden Aşıkpaşazâde'ye cazip geleceği aşikârdır. Aşıkpaşazâde, kroniğindeki hikâyeleri akıncı yoldaşlarına anlatarak geliştirmiş olmalıdır. Bu şartlar altında Osman'ın bir sınır gazisi kılığında ortaya çıkmasına şaşmamak gerek. Bu tema Osman hakkında herhangi bir tarihi gerçeği değil, yalnızca geleneğin geliştiği ortamı yansıtmaktadır.

Metinlerdeki, Osman'ın gazi ve aşiret reisi olması arasındaki tutarsızlık editörlerin iki ayrı geleneği birleştirmesinden kaynaklanmaktadır. Aşiret teması 15. yüzyılın ilk çeyreğinde Oğuz şeceresinin resmen kabulü ile ortaya çıkmıştır. Gazi teması ise, muhtemelen aynı tarihlerde, ve yine muhtemelen Rumeli akıncıları arasında ortaya çıkmıştır. Her iki tema da İbn Hacer'in "Osmanlı Tarihi"nde görülür, fakat her bir rol farklı bir Osmanlı hükümdarına atfedilmiştir.

(3) Osman'ın veya babasının çiftçi olduğuna dair gelenek iki "kapıkulu metninde" en belirgin haldedir; bunun kapıkulu birliklerinde hizmet eden devşirmelerin doğrudan tecrübesinden ortaya çıktığı düşünülebilir. Bunların çoğu çiftçi oğlanlardır, böyle değilse bile, Sultana hizmet için eğitilirken hayattaki ilk tecrübeleri Anadolu'da çiftçilik olacaktır. Bunlar da, hizmet ettikleri Osmanlı hanedanının kendileri gibi mütevazı bir geçmişe sahip olduklarını hayal etmiş olabilirler.

(4) İbn Haldun Osmanlıların Hicaz'lı Araplardan geldiğine dair bir geleneği aktarmaktadır. Bu muhtemelen, Enverî'de görülen, Osman'ın Peygamberin arkadaşlarının soyundan gelmesi ile ilgili geleneğini anlatmaktadır.

Kesin olan bir şey varsa, o da Osmanlıların kökeni ile ilgili rivayetlerden hiçbirinin tarihsel açıdan doğru olması, Osman Gazi'nin şahsiyetini çevreleyen Osmanlı geleneklerinin şüpheyle karşılanması ve ona göre incelenmesidir.

Osman Gazi'nin İznik (Nicaea) Kuşatması ve Bafeus Savaşı*

Halil Inalcık

1075-1086 döneminde İznik (Nicaea), Anadolu Selçuklu Sultanlığı'nın kurucusu, Selçuklu hükümdarı I. Süleymanşah'ın başkenti olmuştur.¹ 1097'de Batı'dan gelen Haçlılar

* Orijinali: "Osman Ghazi's Siege of Nicaea and the Battle of Bapheus", Elizabeth Zachariadou (haz.), *The Ottoman Emirate (1300-1389)*, Rethymnon: Crete University Press, 1993, içinde, 77-103. Çeviri: Suavi Aydın.

1 O. Turan, "Süleyman-Sah I", *IA* (1967); Vryonis, *Decline*, s. 96-142; Cahen, *Turquie Pré-ottomane*, s. 13-15; Ali Sevim, *Anadolu Fatihî Kutalmışoğlu Süleymanşah*, (Ankara TTK 1990); I. Süleymanşah 1075'te İznik'i ele geçirdi ve burayı Anadolu Selçuklu Sultanlığı'nın başkenti yaptı. İmparator Aleksios Komnenos, 1081'deki Dragos Deresi (Maltepe) anlaşmasıyla Süleymanşah'ın İznik'teki toprak haklarını tanıdı. 1086 Haziranında Süleymanşah'ın ölümü üzerine (Bkz. Sevim, *a.g.e.*, s. 37-39) Selçuklu Sultanı Melikşah generali kenti almak üzere önce komutanlarından Porsuk'u ve ardından Bozan'ı gönderdi. İznik'te Süleymanşah'ın naibi Ebulkasım, 1087'de Bozan tarafından öldürülene kadar Selçuklu emirlerine direnebilmek amacıyla imparatora yakınlaştı. Burada Ebulkasım'ın, ölümünden önce Nikomedia'yi (İzmit'i) fetretmekle saygınlık kazanmış olduğu belirtilmelidir. Turan, *a.g.m.*, s. 217-218, Süleymanşah devletinin Anadolu'nun bu bölümündeki Türkmenler